

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXIX

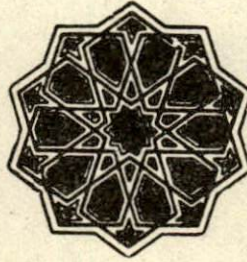

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXIX

*Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına
aittir.*

ISBN: 975 - 482 - 472 - X

ISSN: 1301 - 0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1999

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Mezhepler ve Dinler Arası Eğitim ve İşbirliği</i>	1
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Genel Olarak Râşid Halifeler Dönemi Olayları; Sonuçları ve Etkileri</i>	27
Prof. Dr. Nesimi YAZICI <i>Tanzimat Döneminde Ekonomi Basını "Takvim-i Ticaret"</i>	55
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ <i>Din-Felsefe Etkileşimi</i>	69
Doç. Dr. Şevki SAKA <i>Türkçe Kur'an mı?</i>	79
Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU <i>Şemseddin-i Tebrizî'nin Kur'ân-ı Kerim Ayetlerine Getirdiği Bazı İşarî Yorumlar</i>	107
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR <i>Endülüs'de Bir Emevi Mehdisi</i>	115
Doç. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL <i>İslam Kültüründe Kırk Hadis Geleneği ve Şeyh Hâmid-i Veli'nin Hadîs-i Erbeîn Şerhi</i>	137
Doç. Dr. İrfan AYCAN <i>Emeviler Dönemi İç Siyasi Gelişmeleri</i>	147
Doç. Dr. Şamil DAĞCI <i>İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri I (Devamlı Evlenme Engelleri)</i>	175
Doç. Dr. Sönmez KUTLU <i>İlk Mürciî Metinler: İcra Kasidesi (I) ve İrcâ Kasidesi (II)</i>	239
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER <i>XV. Yüzyıla Kadar Arap, İnan ve Türk Musikisinin Kısa Tarihçesi</i>	253
Yrd. Doç. Dr. Sabri ERDEM <i>Kur'an'ın Anlaşılması Üzerine</i>	273
Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR <i>Rivâyet İlimlerinde Eser Karfızması ve Müslim'in el-Lâmiu's Sahîh'i</i>	287
Dr. Mehmet GÖRMEZ <i>Gazâli Felsefesinde Varlık Mertebeleri Bakımından Hadislerin Anlaşılması ve Yorumlanması</i>	357

Dr. Gülay CEZAYIRLI		
	<i>"Şehir Bütün Bağları Çözer" Sözü'nün Düşündürdükleri</i>	369
Dr. Bayram AKDOĞAN		
	<i>Bazı Ayet ve Hadisler Doğrultusunda İslam Açısından Musikî Sanatının Değerlendirilmesi</i>	379
Dr. Seyfettin ERŞAHİN		
	<i>Kırgızların İslamlaşması Üzerine Bazı Mülahazalar</i>	393
Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU		
	<i>Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları</i>	439
Dr. Bünyamin ERUL		
	<i>Sahabe Döneminde "Tekzib" Olgusu ve Tekzibin Mahiyeti</i>	455
Dr. Recai DOĞAN		
	<i>Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din eğitimi Açısından Hutbeler</i>	491
Dr. Mustafa AŞKAR		
	<i>Bir Türk Tarikatı Olarak: Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili</i>	535
Dr. Hasan KURT		
	<i>Orta Asya'da Peygamber Ailesinden Bir Sahabi: Kusem B. Abbas</i>	565
Ar. Gör. Zülfişkar GÜNGÖR		
	<i>Tahirü'l-Mevlevî'nin "Hallâc-Mansûr'a Dâir" Risalesi</i>	581
Ar. Gör. Nurullah ALTAŞ		
	<i>Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Üzerine DeneySEL Bir Araştırma)</i>	599
Ar. Gör. Osman AYDINLI		
	<i>Dınar B. Amr ve Mu'tezile'nin Teşekkül Sürecindeki Yeri</i>	661
Ar. Gör. Eyüp BAŞ		
	<i>İbn Asâkir ve Tarihi Dimeşk'i Üzerine</i>	691
KİTAP TANITIMI		
Dr. Abdurrahman ACAR		
	<i>Abdülmeccid Ebu'l-Fütuh Bedevî</i>	707
Ar. Gör. Eyüp BAŞ		
	<i>Thomas Walker ARNOLD, İntişâr-ı İslam Tarihi</i>	715
Ar. Gör. Murat AKARSU		
	<i>Doç. Dr. İbrahim SARIÇAM, "Emevî Hâşimî İlişkileri, (İslam Öncesinden Abbâsîlere Kadar)</i>	725
ÇEVİRİLER		
Dr. Abdulvahid Zennun TAHA (Çeviren: Ar. Gör. Mustafa HİZMETLİ)		
	<i>Endülüsde Arap Tarih Yazıcılığının Doğuşu</i>	731

“ŞEHİR BÜTÜN BAĞLARI ÇÖZER”¹ SÖZÜNÜN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Dr. Gülây CEZAYİRLİ

Sosyoloji kitaplarında zaman zaman rastlanan bu eski, özlü söz düşündürücüdür. Neden şehir bütün bağları çözüyor? Bunun cevabını çevremizi gözleyerek bulabiliriz. Küçük çevreler genelde daha tutucu ortamlar olmaktadır. Dış etkilere kapalı kalmış dar çevreler, eğitim düzeyinin düşüklüğüyle -burada sözü edilen düzey, eğitimin süresinden çok niteliği ile ilgilidir- pekiştiği oranda tutucu, kalıplaşmış, çok yavaş değişen alt kültür adacıkları oluşturmaktadır.

Gelenekçi topluluklarda nüfus azdır, toplumsal örgütlenmenin temeli hısımlığa dayanır. Normatif bütünleşme çok yüksek düzeydedir ve bu bütünleşme üyelerin benzerliğine dayanır. İşbölümünün basit, uzmanlaşmanın çok az olduğu bu topluluklarda fiziksel akıcılık da azdır. Bireyler buldukları coğrafi bölgenin dışına pek çıkmazlar. Toplumsal sorunlar geleneklerle, otomatik tutum ve davranışlarla çözülür. Böylece toplumsal normlar da çok zor değişir.²

Toplumsal çevreden çok doğal çevre ile yoğun ilişkiler içinde olan bu toplulukların kültürel açıdan gelişmesi pek yavaştır. Birey kimi zaman bu çevrenin doğrularını, âdet, gelenek, görenek, din -çoğu zaman dinsel kökenli olmadığı halde dinî görünüm kazanmış bir takım inançlar, uygulamalar olsa da- adı altında sanki apaçık gerçeklermiş gibi kabul edip uygulamaktadır. Karşılaştırmalar yapmasına olanak tanıyan farklı örneklerle ulaşamadığı için bu kabulleri çoğu kez sorgulayamamaktadır. Uygulamada güçlüklerle karşılaşsa da, bu kabullerin bir kısmını anlamsız bulsa da, yerine koyacağı yeni değerleri bulamadığı için adeta bir akış içinde sürüklenip gitmektedir.

Tarihi cemaattan farklı olarak, cemiyet içindeki cemaatlaşmalarda da aynı alt kültür oluşturma özelliği görülmektedir. Bu özellik en açık şekil-

1. FREYER, Hans, Din Sosyolojisi, A.Ü. İlahiyat Fak. Yay: LIV, Ank., 1964, s.46.
2. DÖNMEZER, Sulhi, Sosyoloji, 7. Bas., İst., 1978, s. 240.

de dinî gruplarda gözlenmekle birlikte din dışı etkenlerle oluşan gruplaşmalarda -bir ideolojiye bağlı olmak veya bir partiye üye bulunmak gibi, hatta toplumun belirli bir tabakasına ait olmak bile- grup üyelerinin bu üyeliği algılama biçimine, mensubiyet bilincinin güç ve etki derecesine göre alt kültürler oluşturabilmektedir. En belirgin örneğinin dinî gruplarda görüldüğü şekilde bazı gruplara üyelik, üyeler tarafından bir ayrıcalık ve kendilerine toplumun genel yapısı içinde kendine özgü farklı bir yer sağlayan özel bir kimlik olarak algılanabilmektedir.

Dünyaya bakış açısıyla toplum içinde ayrı bir bütünlük görünümünde olan bu grupların eğitim anlayışları da kendilerine has olabilmektedir. Örnek vermek gerekirse, toplumun bazı kesimlerinde çocuklara normal ilk ve ortaöğretim içinde artı olarak dinî eğitim vermek ne kadar önemseniyorsa, bir başka kesiminde aynı çağ çocuklarının yabancı dille eğitim veren okullarda eğitim görmesi o kadar önemsenmektedir. Farklı anlayışlara sahip kesimlerde eğitim süresinin uzunluğu hakkında bir anlaşmazlık yoktur. Burada, verilen eğitimin niceliği değil niteliği önem kazanmaktadır. Gruplar örgün eğitime ek olarak üyelerine kendi görüşleri doğrultusunda bir bakış açısı kazandırmaya çalışabilmektedirler. Bu bakış açısı kimi zaman bireyi ve/veya grubu öylesine çevreleyip sınırlamaktadır ki, grup sanki toplumun genelinden farklı bir sosyolojik zamanda yaşıyor muş gibi görünebilmektedir.

Küçük ve kısıtlı bir çevrede doğup büyüyen birey, bulunduğu çevreden belki de hiç dışarı çıkmadan hayatını tamamlıyorsa, üstelik yeterli eğitim görme şansı da düşükse bulunduğu dar kültürel çevrenin daha fazla etkisinde kalmak durumundadır. Uzun zaman boyunca aynı çevrede aynı insanlar yaşayabilmektedir. bu çevrenin insanları kültürel bir değişime uğrayacak kadar uzun süreli ve sık aralıklarla kendi çevrelerinin dışına çıkamıyorlarsa, bu çevreye yenilikler getirmeleri zordur.

Aynı dar çevrelerin iş ve eğitim olanakları veya kültürel üstünlük gibi bir çekim gücü oluşturabilecek imkânları da kent merkezleri ile yarışmamaktadır. Bu durumda bu çevrelere dışarıdan gelenlerin sayısı da önemsenmeyecek kadar az olmaktadır. Böylece dar çevreye mensup olan birey farklı toplumsal ve kültürel çevreler hakkında fazlaca bilgiye sahip olamamaktadır.

Kuşaklar boyunca bir arada yaşayan bu kimseler artık birbirlerini çok iyi tanıdıklarına inanmaktadırlar. Aslında, yetersiz eğitim ve kültürel sınırlılığa çevrenin baskısının da eklenmesiyle potansiyel güçlerini ortaya koymakta zorlandıkları için, hatta kendi yetenekleri üzerinde fazlaca düşünme olanağına sahip olmadıklarından, çoğu kez kendilerini bile yeterince tanıma fırsatını bulamamaktadırlar. Farklı bir ortamda olsalardı nasıl davranabilirlerdi, bunu tam olarak bilemeden yaşamaktadırlar.

Sistemantik olarak düşünebilmek için insanın buna zaman ayırması gerekmektedir. Düşüncenin öncüllerini oluşturacak bilgi ve görgü birikimine ihtiyaç vardır. Özellikle düşünce üzerinde düşünebilmek, daha gelişmiş zihin yapısını gerektirmektedir. Oysa henüz düşünme disiplini kazanmamış -gündelik düşüncelerin ötesine geçerek, kendini tanımak, potansiyel gücünün farkına varmak, kendini geliştirmek, tüm insanlığa yararlı olabilecek düşünceyi üretebilmek düzeyine ulaşmamış- birey günlük tek düze işlerden zaman ayırarak, alışkanlık haline gelmiş, bir çeşit tiryakilik yaratmış geleneksel yaşam biçimine dışardan bakabilecek ve böylece öz eleştiri yapabilecek, düşüncesini geliştirebilecek fırsatlar yaratmakta zorlanmaktadır.

Yaratıcı düşünceye ulaşmak için insanın toplumsal bilincin üstüne çıkabilmeye, dış etkenlerden bağımsız, olabildiğince özgür düşünebileceği ortamlara gereksinimi vardır. Yaratma en geniş anlamıyla Tanrı'ya has kılınan bir özelliktir. Tek Tanrı anlayışında; Tanrı en yüce olandır, her türlü güç ve kudreti elinde tutandır. Çok tanrılı dinlerde ise her bir tanrı - bu tanrıların, insanların düşünsel sınırlılıklarından kaynaklanan Tek Tanrı'nın belirli özelliklerinin, farklı tanrıların kimlikleri olarak algılanmasından ve bunların insansı özellikler içinde anlaşılmasından doğmuş olması olasıdır- kendi konusunun uzmanıdır. O konuda o tanrıdan daha fazlasını bilebilecek olan olsa olsa tanrıların tanrısı ya da bütün tanrıların atası - Yunan mitolojisindeki Zeus gibi birisi- olabilir.³ Tanrı en yüce olduğu için en özgür olandır. Her türlü yetkiye sahiptir. Yaratma, yaşatma, eğitme, sınava çekme, istediği şekilde ödüllendirme, gerekli görürse ceza verebilme, istediğinde kayıtsız şartsız affedebilme yetkisi kendisine aittir. Yetkilerini kullanıp kullanmayacağı ve/veya nasıl kullanacağı konusunda kendisini sınırlayabilecek ya da zorlayabilecek hiçbir şey yoktur. O yalnızca istediği, başka bir deyişle sevdiği, tercih ettiği için ve tercih ettiği biçimde yaratmaktadır. Sonuç olarak yaratma sevgiden ve özgür iradede kaynaklanmaktadır. Sınırsız bir yaratma gerçek sevgi -sonsuz, sınırsız, beklentisiz, koşulsuz sevgi- ile mümkün olabilmektedir. Gerçek sevginin ön koşulu da gerçek özgürlüktür. Benzer şekilde insanın da yaratıcı düşünceye ne kadar ulaşabileceğini, insani sınırları içinde özgür düşünebilme düzeyi belirleyecektir. Ne kadar bireyselleşebilirse o kadar etki altında kalmadan, objektif düşünebilecektir. Bireysel özgürlüğün yaratıcı koşulu, çağdaş toplumların ayırdedici olgusu olan toplumsal farklılaşmadır.⁴

Dar bir çevrede yıllardır birçok kişi tarafından uygulandığı için değişmez doğrularmış gibi algılanan, alışkanlık yapan, katılaştırmış düşünce

3. Bkz. BAYLADI, Derman, Mitoloji (Tanrıların Öyküsü), Genişletilmiş 2. Bas., İst., 1997.

4. ARON, Raymond, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çev: Korkmaz Alemdar, İş Bankası Kültür Yay., Ank., 1986, s. 323.

ve davranış kalıpları vardır. Bu kalıpların dışına çıkanlar toplumun baskısıyla karşılaşır. İnsan doğası gereği doğru bildiklerinin çevresi tarafından da doğru olarak kabul edilmesinden hoşlanır. Sevdiklerinin, yakınlarının bu doğrulardan ayrılıp sıkıntı çekmelerini istemez.⁵ Kendi doğrularının daha geniş bir insan kümesi tarafından benimsenmesiyle haklılık duygusunun tatminini yaşamak ister. Kimi zaman da egonun yönlendirmesiyle farklı düşünene karşı bir kıskançlık hissi duyabilir. Bütün bunlar yeni fikirlerin doğmasının ve gelişmesinin önündeki engellerdir.

Oysa ki, topluma örnek olabilecek, toplumsal değişmeye yön verebilecek bireylerin özgür düşünceye ve yaratıcı imgelemeye ihtiyaçları vardır. Kendi içinde özgürleşmemiş, kendi değerlerini kendi içinde oturtmamış bireylerin çoğunlukta olduğu bir toplum, kendisi önyargıların, şartlanmışlıkların baskısından kurtulamamış olduğu için kendisinde bulunmayan bir şeyi, "özgürlüğü" bireylere verememektedir. Çoğu kez iyi niyetle yapılan uyarılar yaratıcı düşünceyi engelleyici unsurları oluşturmaktadır. Belki de kendilerine güveni olmayan bireyler başkasına değişme şansı vermekten korkmaktadırlar. Kendi çevrelerindeki insanların, sonucunu bilmedikleri bir serüvene atılmasını istememektedirler. Yeni düşüncelere uyum sağlayamadıkları durumlarda, bu düşünceleri eleştirmekte hatta alaycı bir bakış açısıyla yaklaşabilmektedirler. Bir kısır döngü içinde alışılmış yaşam biçimi devam edip gitmektedir.

Araştırmacı ve eleştirici düşünceye ulaşamayan bir toplumun üyeleri birbirlerine çok benzeyen sosyal ve kültürel deneyimlere sahiptirler. Aynı topluluğun üyeleri aynı duyguları hissettikleri, aynı değerlere katıldıkları, aynı kutsala inandıkları için birbirlerine benzerler. Bireyler henüz farklılaşmadığı için toplum kendi ölçüleri içinde tutarlıdır.⁶ İnsan doğasının bir özelliği olarak birçok kişi tarafından benimsenen değerler, tutumlar, davranış biçimleri çok kişi tarafından benimsenmekle bir anlamda doğruluklarını kanıtlamış gibi görünebilmektedir. Bu durum da yeni fikirlerin önüne set çekebilmektedir. Yeni bir görüş ortaya atan bir ya da birkaç kişi genellikle şöyle tepkiler almaktadır: Eski köye yeni âdet mi getiriyorsun? Senden daha tecrübeli büyükler varken sen daha mı iyi bileceksin? Biz senin kaç kuşaktan atalarını tanıyoruz, sen bizim elimizde büyüdün, bugüne kadar kimsenin yapamadığını sen mi yapacaksın? Sen bizim geleneklerimizi mi bozacaksın? Büyüklerine saygısızlık mı ediyorsun? Senin yaptığın yumurtadan çıkıp kabuğunu beğenmemektir, vb... Zaten toplumsal kalıpları zorlukla aşmaya çalışmanın verdiği ürkeklikle bir şeyler yapmaya çalışan bireyin, deneyiminin azlığından dolayı kendine güveni kolayca sarsılabilmektedir. Kimi zaman da bu topluma hiçbir şey beğendirilemez, diye isyan ederek geri çekilebilmekte, anlaşılammaktan yakınlıkla yenilikçi yeteneğinin doğmadan ölmesine izin verebilmektedir.

5. DÖKMEN, Üstün, İletişim Çatışmaları ve Empati, 4.bas., İst., 1996, s. 61.

6. ARON, R., a.g.e., s. 314.

Belki de o koşullar altında yeniliklerden yana olan bireylerin fazla seçenekleri kalmamaktadır.

İnsan koşulları değiştirebilme gücüne, potansiyel olarak sahip bir varlıktır. Ancak bu ortamda yetişen birey kişisel potansiyelini harekete geçirebilse bile koşulları tek başına değiştirebilmesi zordur. Toplumun bütünü göz önüne alındığında kişisel potansiyelini ortaya çıkararak çevresini değiştirebilme gücüne sahip, liderlik özelliği taşıyan kimselerin sayısı toplum nüfusuna oranla azdır. Daha büyük bir çoğunluk alışkanlıkların ya da âdetlerin, geleneklerin kendilerine sağladığı güven verici rahat yaşamı tercih etmektedir.

Kalıcı yenilikler getirebilmek; yorucu düşünce basamaklarını aşabilmeyi, özveriyi, cesareti, olayları bütüncül açıdan görebilmeyi, saygıyı, hoşgörüyü, dikkati, yüzeysel görüşleri aşıp olayların derin sebeplerine ulaşabilecek keskin görüşlülüğü gerektirmektedir. Yenilik getirebilecek, liderlik⁷ özelliğine sahip birey, kültürün elemanlarını çok iyi tanıyıp her birinin hakkını verebilecek kadar adâletli ve tarafsız olabilmeli, olayların dışına çıkıp onları objektif olarak değerlendirebilmelidir. Aynı zamanda hem zekâ hem de akıllı davranabilmelidir. Ayrıntıları atlamadan, olayların bütünlüğünden kopmadan kavrayabilecek, kısa süreli çözümleri; hemen oluşturabilecek zekâ gücüne sahip olmak durumundadır. Akıllı davranabilmeli, daha uzun vadeli çözümler için, zekânın verilerini sabırlı bir çalışmayla sistematik olarak birleştirebilmelidir. Yerinde ve zamanında davranabilmeli, engelleri aşabilecek azmi gösterebilmeli, kendi çıkarını toplum çıkarının gerisinde tutabilmeli, davranışlarının sonucunu kestirebilmeli, istenmeyen sonuçlara karşı zamanında önlem alabilmelidir. Kısa, orta ve uzun vadeli amaçlarını iyi belirleyebilmeli, bu amaçların birini diğerine fedâ etmeyecek kadar sebatkâr davranabilmelidir. Yapılacak işlerde önem sırasını iyi belirleyebilmeli, Goethe'nin dediği gibi en önemli şeyleri hiç bir zaman en önemsizlerin insafına bırakmamalıdır.⁸ Başarıya ulaşabilmesi durumunda kendinde bir üstünlük görmemeli, toplumdan kopmamalıdır. Bütün bunların sonunda teşekkür beklememeli, bir çok tepkilere göğüslemeye hazır olmalıdır. Bu özelliklerin çoğunu kendinde toplayan bireylerin sayısı tarih boyunca pek az olmuştur. Bu özelliklerden az da olsa bir kısmına sahip olanlar ise sahip oldukları evrensel temel değerler⁹ oranında başarılı olmuşlar, isimleri kalıcı olmuştur. Bu kadar zor

7. Liderlik kavramı hakkında bkz. COVEY, Stephen R., Etkili İnsanların 7 Alışkanlığı, Türkçesi: Gönül Suveren - Osman Deniztekin, İst., 1996, s. 101-103; CÜCELOĞLU, Doğan, İçimizdeki Biz, İst., 1996, s. 205-223.
8. Zamani verimli kullanmakla ilgili olarak bkz. COVEY, Stephen R., a.g.e., s. 187, 353-363.
9. Yüksek değerler, araç değerler, evrensel temel ilkeler için bkz., ATAY, Hüseyin ve Arkd., İslâm Gerçeği. Ank., 1995, s. 55-56; CÜCELOĞLU, Doğan, a.g.e., s. 86-93.

bir süreçten başarıyla geçebilecek insanların az bulunacağı açık bir gerçektir. Bu başarıyı gösterebilen bireylerin bile kültürel açıdan kısır olan çevrelerde kısa sürede başarılı olmaları beklenmemelidir.

Teknolojinin sağladığı ya da modanın getirdiği somut yenilikler kolayca kabul edilebilirken, düşüncedeki soyut yeniliklerin kabulü aynı kolaylıkla gerçekleşmemektedir. Oysa her türlü yenilik somutlaşmadan önce doğal olarak düşüncede başlamaktadır. Yeni olan her düşünce tarih boyunca önce tepki görmüş, denenip, sonuçları görülüp, alışkanlık haline döndüştükten sonra savunulur hale gelmiştir -kimi zaman yeni düşünceye ilk tepkiyi verenler daha sonra o düşünceenin en ateşli savunucuları olabilmektedirler. Bu durumun en açık örneği peygamberlerin, bazı bilim insanlarının ve filozofların karşılaştıkları tepkilerdir. Dünya nüfusunun tamamına yakın bir çoğunluğu şöyle ya da böyle bir dine inanmaktadır -bu dine mensubiyet isimde kalsa bile. Özellikle iki büyük dinin inanırları milyarlarla ifade edilmektedir. Bu iki dinin peygamberleri olan -tarih sırasına göre- Hz. İsa mı yoksa Hz. Muhammed mi kendi toplumundan iyi bir kabul görmüştür? Yakın çevreleri her ikisini de öldürmek istememiş midir? Bugün, yüzyıllar sonra bu dinlerden birine inanmış olmayı bir övünç kaynağı olarak gören günümüz müslümanları ya da hıristiyanları bu iki peygamberi öldürmek isteyen insanların torunları değil midir? İşi daha da ileri götürüp aynı din bağlılığı yüzünden, diğer dinlerin mensuplarıyla savaşıyor, hatta aynı dinin farklı mezheplerine bağlılık yüzünden birbirlerini sevmeyen kimi zaman da öldürmek isteyebilecek kadar acımasızca düşünebilen insanlar kimdir?¹⁰

İşte bu yüzden dar çevrelerin kültürüne katkıda bulunmak isteyen ister kendi aralarından biri olsun isterse dışardan gelen birisi, kısa sürede başarı şansı çok düşük olmaktadır. Ancak insanlığa yararlı olacak yeniliklerin geç de olsa güç de olsa kabul görme şansı her zaman var olmuştur.

Günümüzde ulaşımda, kitle iletişim araçlarında ve bütünüyle teknolojideki gelişmelerle eğitimi yaygınlaştırma ve kalitesini artırma çabaları gelecek için ümit vericidir. Özellikle televizyonun en küçük yerleşim birimlerinde bile hızla yayılması, görsel olarak çeşitli örnekleri toplum bilincine sunması dar çevrelerin bireylerini de farklı kültürlerden haberdar etmektedir. Aynı televizyon kanallarını izleyen insanların ortak toplumsal bilinçlerinde eş zamanlı değişimler meydana gelebilmektedir. Bu durum toplumsal değişmeyi hızlandıracak fikir tohumlarının filizleneceği zemini hazırlamaktadır. Ancak bu da çok az verimli yavaş bir gelişme olmaktadır. Çünkü eğitim olanaklarının kısıtlılığı, üretim biçiminin okur yazarlığı zorunlu ve sık kullanılabilir bir yetenek haline getirmedeki itici gücü oluşturu-

10. Eleştirel düşünceden uzak inanma biçimleriyle ilgili olarak Bkz. HOFFER, Eric, Kesin İnançlılar, Terc: Erkül Günür, 6. bas., İst., 1995, ÇAKIR, Ruşen, Ayet ve Slogan, İst., 1990.

ramaması; kitle iletişim araçlarının toplumsal sorunları dile getiren yayınlarını anlayıp yorumlayabilecek bilinçliliğin oluşmasını zorlaştırmaktadır.¹¹

Şehir bütün bağları çözer, sözündeki şehir kavramını, nüfusu belirli bir sayıyı aşmış geniş bir fiziksel alana sahip yerleşim birimi olarak algılamak yetersiz kalacaktır. Sosyolojik anlamda şehri şehir yapan, özellik, insan ilişkilerinin ve iş bölümünün yoğunluğudur. Şehir geniş bir kültür birikimi ve çeşitliliğine sahiptir. Şehirde toplumsal değişme daha hızlıdır. Şehir ortamında bireyin üstlenebileceği daha fazla toplumsal rol vardır. Ayrıca daha fazla rol üstlenebilmek için farklı rollerin varlığından haberi olma ve o rolleri üstlenebilmek için gerekli donanımı edinebilme şansı daha fazladır. Şehir daha çeşitli alanlarda daha fazla eğitim fırsatı demektir. Bu da daha fazla seçeneğe sahip olabilmek anlamına gelmektedir. Seçenekleri artan kişi üstlendiği rolleri değiştirebilir ya da rolünü daha fazla kişiselleştirebilir, kendine özgü kılabilir, kendinde topladığı rolleri birbiriyle daha iyi bağdaşır şekilde düzenleyebilir, rolleri arasında uyum sağlayabilir. Kendi değerlerini seçme ve bunlara kendi gelişmişlik düzeyine göre yeni anlamlar yükleyebilme gücüne ulaşabilir,¹² aynı rolü üstlenen başkalarına örnek olarak topluma hizmet etme olanağı bulabilir.

Sosyolojik anlamda “şehir” gelenekçi çevrelerden daha fazla demokratikleşme potansiyeline sahiptir. Yeni normların oluşmasına bireylerin daha fazla oranda katkıda bulunabilme olanağı bulunmakta, sosyal değişimle ortaya çıkan yeni kültürel anlayışlara çoğunluğun katılımının sağlanması kolaylaşmaktadır.

Birbirini tanımayan, farklı kültürel çevrelerden gelen insanların oluşturduğu şehir yaşamının katılımcıları arasında geleneksel topluluklarda rastlanmasına olanak bulunmayan farklı bir bağlantı vardır. Şehirdeki işbölümü onları zorunlu olarak birbirine bağlamaktadır. Ekonomik yönden daha geniş bir çevreye bağlanmak zorunda olan şehrin yaşam koşulları insan davranışlarında değişimleri ve yeni normların oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır.¹³ Böylece şehrin toplumsal çevresi gelenekçi topluluğun kendini geniş toplum bütününden ayırıp sınırlayan anlayışının tersine, farklı kültürler karşısında daha uyumlu ve uzlaşmacı bir görünüm vermekte, kültürel zenginleşmeye olanak tanımaktadır.

11. OZANKAYA, Özer, *ToplumBilim, Genişletilmiş 9. bas., İst., 1996, s. 286.*

12. Bkz. ÖZDOĞAN, Öznur, *Dindarlıkla İlgili Bazı Faktörlerin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ank., 1995, s. 19-29; FROMM, Erich, Erdem ve Mutluluk, Çev: Ayda Yörükkan, Yer belirtilmemiş, 1993, s. 172-202.*

13. DÖNMEZER, a.g.e., s. 242.

Şehirde daha geniş bir hoşgörü alanı vardır. Şehir farklı alt kültürlerden gelen bireyleri kendi içinde buluşturduğu için, bu alt kültürlerin karşılaşmasından doğan şehre özgü daha çok seçenekli yeni bir kültür alanı oluşmaktadır. Birey bu çok seçenekli kültür içinde kendisine uyan seçenekleri uygulama şansı bulabilmektedir. Aynı zamanda bu seçeneklerin farklı birleşimleriyle toplumsal ve kültürel değişme hızlanmaktadır.

Geleneksel çevrelerde otorite meşruiyetini daha çok doğuştan sahip olunan -kendi çevresinde sözü geçen bir aileye mensup olmak, yaşlı olmak, bazı akrabalık bağlarına sahip olmak, hatta erkek olmak, v.b.- bir takım toplumsal konulardan, gelenek, görenek ve adetlerden almaktadır. Şehirde doğuştan elde edilen sosyal konumdan çok kazanılmış toplumsal konum önemli olmaktadır. Şehirde bürokrasi ve ikincil ilişkiler daha fazla önem kazanmaktadır. Birey bu ortamda saf kendiliğini -kendilik kavramının içeriği 4 boyutta incelenebilmektedir: maddesel kendilik, sosyal kendilik, ruhsal kendilik, saf kendilik.- daha kolay yaşayabilmektedir. Başka bir deyişle saf kendiliğini, sahip olduklarıyla bir bütün olarak algıladığı kendinden daha kolay ayırabilmektedir. Saf kendiliğinin bilincine varan adil insan kendini bir bütün olarak değerlendirebilen insandır. "Benim" olanla, "ben" olanı ayırabilendir.¹⁴ Bu kültür ortamını iyi değerlendirebilen bireyler dış etkenlerin kişilikleri üzerindeki etkilerini en aza indirerek kendi yeteneklerinin hakkını verebilme ortamına daha fazla sahip olabilmektedirler. Artık onları, dış dünyanın yönlendirmesinden çok kendi erdemlilik anlayışları ve içsel değerleri yönetebilmektedir.

Montesquieu'nün, "Cumhuriyet rejiminin ilkesi erdemliliktir. Halkçı bir devlet için gerekli olan kuvvet erdemdir. Bir halk hükümetinde -demokratik bir idarede- kanunların yürümemesi cumhuriyetin bozulmasından ileri gelebilir, işte o zaman devlet yıkılmış demektir." sözlerini hatırlatır şekilde, kendini gerçekleştirebilen bireyler çoğaldıkça, sosyal ortamlar daha da demokratikleşmektedir.¹⁵ İnsan doğasında var olan erdemli davranışa yönelme eğilimi özgür ortamda belirginleşme olanağı bulmaktadır. Birey bu ortamda kendine özgü kişilik kazanma şansını daha kolay yakalayabilmektedir. Ancak burada kişinin kendini gerçekleştirme düzeyi önemli bir rol oynamaktadır. Eğer kişi kendini gerçekleştirebilirse, yüksek değerleri kendi karakteri olarak benimseyebilir. Kendine karşı dürüst, ya da "özüne sadık" kalma becerisine sahip olabilir. Kendine

-
14. ÖZDOĞAN, Öznur, "Dindarlıkla İlgili Bazı Faktörlerin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi" Araştırma Dergisi, Ank. Ün. Sosyal Bilimler Ens. Yıl: 2, S. 2, Aralık 1997, s. 114-115, Ayrıca bkz., FROMM, Eric, Sahip Olmak ya da Olmak, Çev: Aydın Arıtan, İst., 1990.
 15. MONTESQUIEU, Kanunların Ruhu Üzerine, Çev: Fehmi Baldaş, M.E.Basımevi, Ank., 1963, C. I, s. 76-77.

sadık kalmakla sosyal becerilerini dengeleyebilir. Bu değerleri içselleştirmemiş olan birey ise, yalnızca toplumun onayını kazanmak için görünürde sahip olduğu toplumun kabul edebileceği kişiliği ile gerçek kimliği arasında çelişkiler içinde kalabilir. Gerçek kimliğinin beklenmedik bir anda su yüzüne çıkmasıyla toplumsal imajının ne zaman nerede yıkılacağını bilemez.¹⁶ Kendini gerçekleştirebilmiş birey dış yönlendirmelere ihtiyaç duymadan kendi içinden aldığı güçle topluma yararlı birey olabilmektedir. Başka deyişle birey kendi değerini içinde taşımaktadır. Otonom bir varlık olan insan yeteneklerinin ve olanaklarının ne kadarını kullanabiliyorsa o kadar mutlu olabilmekte, hem kendine hem içinde yaşadığı topluma o kadar güvenebilmektedir. Mutlu ve güvenli bireylerin çoğunlukta olduğu topluluklarda toplumsal uyum artmaktadır. Bireyin yaratıcı düşünceler üretmesine olanak tanıyan bu güven ortamı onun içinde yaşadığı topluma saygısını ve bağlılığını artırarak toplumsal barışa katkıda bulunabilmektedir.

Toplumda erdemli bireyler çoğaldıkça, o toplumun normlarının yasaklayıcılıktan çok düzenleyiciliğe yönelik olması beklenir. Kendi seçimiyle erdemli tutum ve davranışları tercih eden, kişilik sahibi bireylerin çoğunlukta olduğu toplumlar, toplum felsefesi açısından da ideal topluma daha fazla yaklaşmaktadır. Çünkü “Bir toplumda her yurttaşın değeri olursa o ulusun değeri olur.”¹⁷

KAYNAKÇA

- ARON, Raymond, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çev: Korkmaz Alemdar, İş Bankası Kültür Yay., Ank., 1986.
- ATAY, Hüseyin ve Arkd., İslâm Gerçeği, Ank., 1995.
- BAYLADI, Derman, Mitoloji (Tanrıların Öyküsü), Genişletilmiş 2. Bas., İst., 1997
- COVEY, Stephen R., Etkili İnsanların 7 Alışkanlığı, Türkçesi: Gönül Suveren-Osman Deniztekin, İst., 1996
- CÜCELOĞLU, Doğan, İçimizdeki Biz, İst., 1996
- ÇAKIR, Ruşen, Ayet ve Slogan, İst., 1990
- DÖKMEN, Üstün, İletişim Çatışmaları ve Empati, 4. bas., İst., 1996
- DÖNMEZER, Sulhi, Sosyoloji, 7. Bas., İst., 1978
- FREYER, Hans, Din Sosyolojisi, A.Ü. İlahiyat Fak. Yay: LIV, Ank., 1964
- FROMM, Erich, Erdem ve Mutluluk, Çev: Ayda Yörükân, Yer belirtilmemiş, 1993
- FROMM, Erich, Sahip Olmak ya da Olmak, Çev: Aydın Arıtan, İst., 1990
- GOLEMAN, Daniel, Duygusal Zekâ, 2. Bas., İst., 1998

16. Bkz. COVEY, Stephen. R., a.g.e., s., 12-15; GOLEMAN, Daniel, Duygusal Zekâ, 2. Bas., İst., 1998, s., 154-155.

17. CÜCELOĞLU, Doğan, a.g.e., s. 174.

- HOFFER, Eric, Kesin İnançlılar, Terc: Erkal Günur, 6. bas., İst., 1995
- MONTESQUIEU, Kanunların Ruhu Üzerine, Çev: Fehmi Baldaş, M.E.Basımevi, Ank., 1963, C. I
- OZANKAYA, Özer, ToplumBilim, Genişletilmiş 9. bas., İst., 1996
- ÖZDOĞAN, Öznur, Dindarlıkla İlgili Bazı Faktörlerin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ank., 1995
- ÖZDOĞAN, Öznur, "Dindarlıkla İlgili Bazı Faktörlerin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi" Araştırma Dergisi, Ank. Ün. Sosyal Bilimler Ens. Yıl: 2, S. 2, Aralık 1997